

SANTRAUKA. Tarpukario Lietuvos pilietinė visuomenė pasižymėjo ryškiu ideologiniu susiskaldymu, plačiais pasaulėžiūrinių organizacijų tinklais bei veikimu autoritarizmo sąlygomis. Studentų organizacijos tapo svarbia šių draugijinių tinklų dalimi, o studentų išitraukimas šalies draugijoms buvo rimta intelektualinė bei administracinė pagalba. Straipsnyje siekiama atskleisti tarpukario Vytauto Didžiojo universiteto studentų draugijinio gyvenimo bruožus ir jo vietą Lietuvos pilietinėje visuomenėje. Siekiant šio tikslo pirmiausia pristatoma, kaip kito VDU studentų draugijų ir jų narių skaičius, kaip jos skirstėsi pagal savo pobūdį ir pasaulėžiūrą, kuo universiteto draugijų reglamentavimas skyrėsi nuo bendrųjų šalies įstatymų. Galiausiai straipsnyje bandoma atskleisti aukštą studentų organizuotumą lėmusias priežastis, visuomenės lūkesčius studentams ir pagrindines studentų pilietiškumo raiškos sritis.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuvos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, studentų draugijos, korporacijos, pilietinė visuomenė, tarpukario Lietuva.

ĮVADAS

Pradėjus Atstovybei spręsti aktualius studentijos reikalus jos autoritetas augo. Ją ėmė domėtis ne tik universiteto šeima – studentai ir profesūra, bet ir plačioji visuomenė. <...> Rinkimai pasidarė judrūs ir karšti, o pačią Atstovybę kai kas pradėjo tituluoti mažuoju Lietuvos parlamentu. (Gocentas 1932: 4)

Taip besiruošdami 1932 metų rinkimams į Vytauto Didžiojo universiteto¹ (VDU) Studentų atstovybę savo išitraukimą į studentų savivaldą nušvietė valstiečių liaudininkų srovei atstovaujantys studentai varpininkai. Galbūt tai buvo per skambus pareiškimas ir ne visi studentai buvo patenkinti parlamentarizmo apraiškomis universitete, tačiau faktas iškalingas – praėjus penkmečiui nuo paskutinio

¹ Iki 1930 metų Lietuvos universitetas. Patogumo dėlei straipsnyje visu aptariamam laikotarpiu bus rašoma Vytauto Didžiojo universitetas arba VDU.

demokratinio Seimo posėdžio Studentų atstovybės rinkimuose dalyvavusių studentų draugijų sąrašai buvo lengvai sutapatinami su tuo metu uždaromomis politinėmis partijomis.

Galbūt autoritariniam režimui studentų draugijos rodėsi mažai reikšmingos, o Studentų atstovybė – tik nepavojinga jų žaidimo aikštelė? Pasaulėžiūrinių organizacijų uždraudimas mokyklose 1930 metais ir po to prasidėjęs aktyvus moksleivių ateitininkų sekimas leistų teigti priešingai. Tačiau universiteto autonomija, jo aukštas statusas visuomenės akyse, su studentais siejami lūkesčiai kūrė laisvesnes sąlygas studentų drauginiam gyvenimui nei už universiteto sienų. Tarpukario Lietuvos pilietinės visuomenės raida buvo pažymėta dvejopų procesų: viena vertus, draugijos plėtėsi ir jų narių skaičius augo, kitaip tariant, didėjo socialinis kapitalas. Net ir autoritarizmo metais valdžia siekė, kad visuomenė būtų organizuota (valdžios nurodyta kryptimi), tačiau pasaulėžiūrinės draugijos ir politinės partijos ketvirtame dešimtmetyje susidūrė su dideliais apsunikinimais.

Neseniai nepriklausomybę paskelbusioje valstybėje, kurioje ilgus metus buvo varžoma draugijų laisvė ir švietimas gimtąja kalba, į mokslus baigusį jaunimą ar inteligentus buvo žiūrima kaip į tuos, kurie turėtų padėti kaimo žmonėms ir jaunimui steigti draugijas, suteikti naudingų žemės ūkio ir higienos žinių, juos šviesti. Šie moraliniai imperatyvai buvo gajūs dar nuo tautinio atgimimo laikų, kai lietuviškos studentų draugijos pradėjo burtis Rusijos imperijos ar Vakarų Europos universitetuose. Antra, tarpukario Lietuvos draugijos buvo gana stipriai pasidalinusios į ideologines stovyklas, o jų tarpusavio konkurencija motyvavo dar stipriau kibti į organizacinius darbus². Siekiant plėsti savo įtaką ir užsiauginti naujų veikėjų buvo dairomasi į moksleivių, jaunimo ir studentų draugijas, kurios buvo įtraukiamos į pasaulėžiūrinių organizacijų tinklus. Trečia, į tarpukario VDU galima žvelgti kaip į nedidelį būsimos Lietuvos visuomenės modelį. Tai, kokie idealai vyravo tarp studentų, ko iš jų tikėjosi plačioji visuomenė ir kaip studentams pavyko atliepti jos lūkesčius, gali atskleisti, kokia kryptimi judėjo tarpukario pilietinė visuomenė, kurios raidą staiga nutraukė pirmoji sovietinė okupacija 1940 metų birželį.

Būtent tarpukario Lietuvos akademinio skautų sąjūdžio idealus, organizacines formas ir potencialą, visiškai atsiskleidusį tik akademiniam skautams tapus DP generacija, vaizdžiai nušvietė istorikas Egidijus Aleksandravičius (Aleksandravičius 2023). Lietuvos istoriografijoje yra ir daugiau bandymų pristatyti tarpukario studentijos sroves, jų idėjas ir įsitraukimą į viešuosius reikalus. Bene išsamiausiai ateitininkų srovę iki 1940-ųjų aprašė Kęstutis Skrupskelis (Skrupskelis 2010), studentų ateitininkų įsitraukimą į politiką ir viso krikščionių demokratų tinklo

² 1931 metais tautiškos, krikščioniškos ir socialinės pasaulėžiūros organizacijos bendrai turėjo 134 340 narių. Tai sudarė 54,37 proc. visų Lietuvos organizacijų narių (Butkus 2022: 189).

organizacinį veikimą yra analizavęs Artūras Svarauskas (Svarauskas 2014). Kairiųjų studentų draugijų, balansavusių ant legalumo ribos, veikla taip pat yra tirta (Raškauskas 2014; Andrijauskaitė 2013; Tamošaitis 2015). Nemažai mokslinių darbų yra skirta atskiroms VDU draugijoms ar korporacijoms ir jų visuomeninei veiklai (Bloznelis 2006; Akmenytė 2007; Tomaszewski 2008; Jurevičiūtė 2009), taip pat parengta ir labiau kronikinio ar proginio tipo leidinių (Aleksna 2002; Pabedinskas 1995).

Vis dėlto iki šiol stokojama išsamaus visų šių studentiškų srovių ir draugijų statistinio aprašymo, teisinių jų veiklos sąlygų ir vaidmens tarpukario Lietuvos visuomenėje apibendrinimo. Net ir universiteto istorijai skirtuose leidiniuose dažniau koncentruotasi į studijų procesą, studentų kasdienybę ar visuomenės dėmesį atkreipusius nutikimus (*Vytauto Didžiojo universitetas* 2002; Kaubrys 2009; Kulakauskas 2022), o studentiškos draugijos sulaukdavo gana lakoniškų apibendrinimų arba kai kuriuos jų reikia patikslinti ir papildyti (Mančinskas 1996). Gerokai daugiau dėmesio studentų draugijų aprašymui savo sudarytoje universitetų Lietuvoje istorijoje skyrė išeivijos istorikas Pranas Čepėnas, pats tarpukarią priklausęs VDU studentų aušrininkų draugijai, tad, tikėtina, gerai supratęs, kokia svarbia universitetinio gyvenimo dalimi buvo to meto studentų draugijos (Čepėnas 1972). Verta paminėti ir šiuolaikinės Lietuvos korporantų studiją, skirtą tarpukario Lietuvos studentų korporacijoms ir nagrinėjančią to meto korporacijų populiarumo priežastis bei visuomeninę veiklą (Lietuvių studentų korporacijos tarpukariu 2013). Daugumai jos išvadų apie studentų visuomeniškumą galima pritarti, tačiau studijoje apsiribota studentų korporacijomis, be to, jų vaidmenį ir sąlygas veikti pilietinėje visuomenėje vertėtų aiškinti plačiau.

Šiuo straipsniu siekiama išanalizuoti VDU tarpukario laikotarpiu veikusias studentų draugas ir atskleisti jų vaidmenį Lietuvos pilietinėje visuomenėje³. Siekiant šio tikslo bus pateiktas statistinis VDU studentų draugijų apibendrinimas pagal jų tipą ir pasaulėžiūrą. Toliau palyginama, kuo universiteto draugijų reglamentavimas ir priežiūra skyrėsi nuo bendrųjų šalies įstatymų, kokias visuomenines užduotis tarpukario studentui kėlė visuomenė, kokios priežastys lėmė jų itin aukštą organizuotumo lygį universitete. Galiausiai išskiriamos viešojo gyvenimo sritys, kuriose išryškėjo studentų draugijų svarba, ir atskleidžiama, kokios savybės būdingos VDU studentų pilietiškumui. Pagrindinę tyrimo šaltinių bazę sudaro Lietuvos centrinio valstybės archyvo 631 fonde saugomi VDU Senato bei universiteto teismo protokolai, studentų organizacijų bylos, taip pat remtasi universiteto informaciniais leidiniais ir ataskaitomis, studentiška spauda bei draugijų leidiniais.

³ Tarpukario Lietuvoje studentų draugijos veikė ir kitose aukštosiose mokyklose, pavyzdžiui Žemės ūkio akademijoje, Dotnuvoje, ar Prekybos institute, Klaipėdoje, tačiau straipsnyje nuspręsta susitelkti į VDU studentų draugas, kurios sudarė absoliučią daugumą studentiškų šalies organizacijų.

STUDENTŲ DRAUGIJŲ KOMPOZICIJA VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETE

Lietuvos socialinio kapitalo koncentraciją ir potencialą tarpukariu atspindi studentų draugijų kūrimasis Vytauto Didžiojo universitete. 1922 – pirmaisiais universiteto metais – įsisteigė 4 studentų draugijos, o 1927-aisiais jau veikė 47 studentų organizacijos. Valstybės posūkis autoritarizmo link studentų laisvės steigti draugijas neapribojo, nes 1931 metais jame buvo jau 77 studentų draugijos, o 1937 metais – 92 (žr. 1 lentelę). Stabilus studentų draugijų skaičiaus augimas rodė artėjimą prie optimalaus organizacijų skaičiaus maždaug trijų tūkstančių studentų bendruomenei. Tiesa, 1938 metais virš 20 studentų draugijų buvo uždaryta dėl pasikeitusio privalomo narių skaičiaus reikalavimo.

1 lentelė. Studentų draugijos Vytauto Didžiojo universitete 1922–1938 metais

	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938*
Veikė	4	14	19	28	35	47	63	74	70	77	76	90	93	94	88	92	71
Uždarytos	0	0	0	0	2	0	0	0	19	5	12	3	3	6	6	1	21
Nariai											4852	4847	4658	4553	4420	4351	

Sudaryta pagal (*Antrųjų penkerių metų apyskaita* 1933: 400–404, *VDU kalendorius 1933–1937*, *VDU Senato posėdis* 1938: 90–92). * Lentelės duomenys atspindi padėtį iki 1938 metų kovo 10 dienos VDU Senato posėdžio, prie kurio protokolo pridėta studentų organizacijų sąrašas buvo 71 draugija. Tai reiškia, kad 1938 metų pradžioje buvo uždaryta 21 draugija. VDU sekretoriaus prof. Antano Purėno teigimu, 1939 metų pradžioje universitete veikė 69 studentų draugijos: jų skaičius sumažėjo dėl keleto likviduotų organizacijų sąjungų (Purėno pranešimas apie VDU veiklą 1939: 2).

1937 metais pavasario semestre VDU studijavo 2967 studentai ir laisvieji klausytojai (*VDU rudens semestro kalendorius* 1937: 163), o 1937 metais visose 92 universitete veikiančiose organizacijose buvo 4351 narys. Tai rodo, kad nemažai studentų priklausė ne vienai draugijai. Įprastai tik korporacijų nariai (tais metais iš viso VDU buvo 39 korporacijos) negalėjo priklausyti kitoms korporacijoms, tačiau dalyje kitų draugijų narystę buvo galima suderinti. Dešimtmečiu anksčiau VDU buvo tik 10 korporacijų (*Pirmųjų penkerių metų apyskaita* 1927: 361–362). Ketvirto dešimtmečio pradžioje studentai vis dar diskutavo apie korporacijų svetimumą lietuviškomis tradicijoms ir per didelį jų rūpestį išoriniu spindesiu (Akmenytė 2007: 196). Tie patys studentai varpininkai, ketvirtame dešimtmetyje turėję 3 korporacijas, 1932 metais Studentų atstovybės rinkimams skirtame leidinyje publikavo korporacijų paviršutiniškumą pašiepiančią tekstą ir kritikavo ideologijos trūkumą

ribų. Iš jų tikėtasi daugiausia pagalbos visuomeninėse veiklose, pirmiausia jos užsiėmė studentų politika ar studentiškos spaudos leidimu. Visgi savo visuomeniškumu joms nebūtinai nusileido ir ne tiek stipriai ideologiškai angažuotos studentų draugijos kaip skautai, 2 draugijose 1937 metais turėję 160 narių.

VDU studentų pasaulėžiūrinis pasiskirstymas ketvirto dešimtmečio viduryje (žr. 3 lentelę) atskleidžia keletą dalykų. Nors po 1926 metų gruodžio 17 dienos perversmo imta varžyti tautininkų režimui nepriimtinių politinių partijų veiklą, 1930 metais mokyklose galutinai buvo uždrausta ateitininkų moksleivių organizacija, o 1936 metais uždarytos dėl valdžios trukdžių merdėjančios politinės partijos ir jų jaunimo organizacijos, su jomis ideologiškai susijusios studentų draugijos veikė stabiliai ir bent universiteto viduje be žymių apribojimų. Žinoma, dvi tautininkiškos korporacijos pagal narių skaičių artėjo prie gausiausios grupės – ateitininkų, tačiau Valstiečiams liaudininkams artimi studentai varpininkai ir toliau buvo gana gausūs, kad darytų įtaką Studentų atstovybei ar būtų matomi savo darbais. Labiausiai iš viešojo gyvenimo, net ir universitete, buvo stumiamos socialdemokratinės bei socialistinės pakraipos studentų draugijos: valdžia joms trukdė legaliai veikti politiniame lauke, todėl joms sunkiai sekėsi pritraukti daugiau narių arba juos patraukdavo reguliariai uždaromos komunistinės pakraipos studentų draugijos, taip pat nemažai kairiųjų studentų draugijų narių pakliūdavo į kalėjimą.

3 lentelė. Pasaulėžiūrinės VDU draugijos 1932–1937 metais

		Pasaulėžiūrinės				Skautų	Žydų	Studentai
		Ateitininkų	Tautininkų	Varpininkų-liaudininkų	Kairiųjų			
1932	Draugijos	14	2	3	2	2	10	4553
	Nariai	537	281	130	58	51	905	
1933	Draugijos	15	2	4	2	2	10	4277
	Nariai	571	383	129	91	81	834	
1934	Draugijos	15 ⁶	2	4	2	2	12	3708
	Nariai	492	326	153	43	113	689	
1935	Draugijos	15	2	5	2	2	12	3334
	Nariai	480	424	168	20	112	531	

⁶ Panašu, kad ne visos VDU registruotos ateitininkų draugijos priklausė VDU studentų ateitininkų sąjungai. 1933–1934 mokslo metų VDU studentų ateitininkų sąjungos metinėje ataskaitoje teigiama, kad sąjungą sudaro 12 korporacijų ir draugijų, kurios turi 491 narį, o studentų ateitininkų sporto klubas „Gražina“ įvardytas tarpkorporaciniu vienetu (VDU SAS metinė ataskaita 1934: 3–5).

1936	Draugijos	14	2	5	2	2	11	3059
	Nariai	434	433	158	19	112	604	
1937	Draugijos	14	2	5	2	2	11	2967
	Nariai	417	305	163	18	160	553	

Sudaryta pagal (VDU *kalendorius* 1933–1937).

1937 metais 17 tautinių mažumų draugijų iš viso turėjo 694 narius, arba 16 proc. visų narių. Daugiausia jų priklausė žydų draugijoms – 11, kuriose iš viso buvo 553 nariai. 1934 metų rudens semestre universitetą lankė 661 žydų tautybės asmuo, o tais metais 12 žydų draugijų turėjo 689 narius. Anksčiau minėtos pasaulėžiūrinės studentų draugijos iš esmės apėmė lietuvių tautybės studentus, tačiau žydų studentų draugijos nebuvo vienalytės ir tarp jų taip pat būta žymių idėjinių skirtumų: pavyzdžiui, tarp Studentų sionistų socialistų draugijos ir žydų studentų sioninkų revizioninkų korporacijos „El-Al“. Net ir aiškos politinės krypties neturinčiose draugijose galėjo vyrauti studentai, turintys aiškius politinius įsitikinimus: štai Žydų ekonominiame susivienijime dominavo sionistų atstovai (Liekis 1991: 72). Šalies mastu žydų dalyvavimas draugijose buvo gerokai aktyvesnis nei likusios visuomenės dalies, tačiau universitete didelių skirtumų nebūta. Gali būti, kad į universitetą įprastai stodavo jau draugininės patirties turintis ir viešais reikalais angažuotas jaunimas.

Pavyzdžiui, panašiai organizuoti buvo ir Stepono Batoro universiteto (SBU) studentai Vilniuje, kur 1936 metais⁷ veikė 83 studentų draugijos, iš viso turėjusios 6686 narius (Tomaszewski 2018: 82–86). Gausiausią jų dalį sudarė mokslinės draugijos – 26, turinčios 2195 narius. Tais pačiais metais SBU buvo 13 korporacijų, kurių veikloje dalyvavo 331 narys, ir 23 idėjinės ugdomosios draugijos, turinčios 766 narius. Bendrą studentų skaičių, parodantį SBU organizacijų dydį, išpūtė savišalpos ir sporto organizacijos, kurios atitinkamai turėjo 1697 ir 1018 narių. Akivaizdu, kad daugelis studentų tuo pačiu metu priklausė savišalpos ar sporto draugijai ir mokslo rateliui ar pasaulėžiūrinei draugijai.

VDU susiklostė kiek kitokia praktika, nes savišalpos funkcijas dažnai atlikdavo ir pasaulėžiūrinės draugijos, o studentų sporto klubai pritraukdavo mažiau narių. Be to, gana gausi Studentų susisėlpimo draugija buvo registruota ne universitete, o pas apskrities viršininką (Čepėnas 1972: 632)⁸. Turint mintyje panašų VDU ir SBU draugijų skaičių ir atmetus sutampančius draugijų narius SBU, galima sakyti,

⁷ 1935 metų rudenį SBU studijavo 3365 studentai (Gawrońska-Garstka 2016: 53).

⁸ Jai priklausė apie 300 daugiausia kairiųjų pažiūrų studentų. Ji išlaikė savo valgyklą, įsteigė alaus barą, vasaros metu rodydavo kiną, nuo 1932 metų įsteigė maisto ir kitų prekių krautuvę „Studentai“. 1936 metais draugija persitvarkė į kooperatyvą Lietuvių studentų vartotojų bendrovę „Studentai“. Iš gauto pelno, aukų ir nario mokesčių 1938 metais draugija galėjo skirti 6 stipendijas ir 60 beprocentių paskolų.

kad studentų organizavimosi lygis šiuose universitetuose buvo gana panašus. Priklausymas studentiškomis draugijoms šiose institucijose buvo norma, nes būtent ta nedidelė dalis jaunuolių, baigusių universitetines studijas, turėjo tapti visuomenės vedliais bei šalies draugijų vadovais. Norint suprasti, kuo VDU draugijinis gyvenimas skyrėsi nuo padėties už universiteto sienų, būtina palyginti studentų draugijų reglamentavimą su bendraisiais šalies įstatymais.

DRAUGIJŲ LAISVĖS OAZĖ UNIVERSITETE?

Lietuvos draugijinio gyvenimo suvaržymai, įvykę po 1926 metų gruodžio 17 dienos perversmo ir 1936 metais priimto Draugijų įstatymo⁹, VDU studentų draugijas paveikė mažiau. Universitete iki pat ketvirto dešimtmečio pabaigos išliko studentiškų pasaulėžiūrinių organizacijų įvairovė, apėmusi ateitininkus, tautininkus, varpinininkus ar socialdemokratinių pažiūrų studentus, tačiau žingsnių apriboti studentiškų draugijų laisvę būta. Kuo išsiskyrė studentų draugijų teisinis reglamentavimas?

1922 metų Statutas, universitetui suteikęs itin plačią autonomiją ir priklausomybę nuo Švietimo ministerijos iš esmės susiejęs tik per finansavimą (Veilėnienė 2011: 118), įtvirtino studentų ir laisvųjų klausytojų teisę „steigti universiteto mokslo, ekonomijos ir kitas reikalingas studentų organizacijas“ (*Universiteto statutas* 1922). Jas turėjo tvirtinti Senatas, o už nusižengimus disciplinai teisė universiteto teismas, sudarytas vieniems metams iš kiekvieno fakulteto tarybos atstovo ir studentų atstovo (*Lietuvos universiteto studentų taisyklės* 1925: 9–10). Lietuvos universiteto studentų ir laisvųjų klausytojų taisyklės papildė, jog tikraisiais studentų organizacijų nariais gali tapti tik studentai ir laisvieji klausytojai, tik studentai gali sudaryti jų valdybas, tačiau garbės nariais ir rėmėjais galėjo tapti ir nestudijuojantieji. Studentų draugijos turėjo teisę jungtis į sąjungas, veikiančias pagal bendruosius šalies įstatymus už universiteto ribų. Universitetas pasiliko priemonių užtikrinti studentų draugijų priežiūrą: leidimus rinktis universitete draugijoms išduodavo rektorius arba prorektorius, mokslo metų pradžioje rektoriui reikėjo pristatyti draugijos metinę ataskaitą, narių sąrašą ir valdybos sudėtį, Senatas į susirinkimus galėjo pasiųsti delegatą, turintį teisę pareikalauti nutraukti draugijos susirinkimą.

⁹ Po perversmo naudojantis karo padėtimi, administracijai neišduodant ar vilkinant leidimus politinių partijų bei dalies pasaulėžiūrinių draugijų susirinkimams, buvo žymiai apsunkinta jų vieša ir legali veikla. 1936 metais priėmus Draugijų įstatymą šalies draugijos liko vidaus reikalų ministro prerogatyvoje: naujoms organizacijoms reikėjo jo leidimu, ministras galėjo savo sprendimu uždrausti jau veikiančias.

Iki 1927 metų buvo uždarytos tik 2 VDU studentų draugijos: Studentų savišalpos draugija ir Studentų socialistų draugija (*Pirmųjų penkerių metų apyskaita* 1927: 361–362). Pastaroji Senato sankcijų sulaukė, kai 1925 metų rudenį draugijos valdyba, protestuodama prieš mirties nuosprendį komunistui Joachimui Jubileriui, savo vitrinoje be leidimo iškabino krikščionių demokratų valdžią smerkiantį atsišaukimą. Po poros savaičių nepatenkinti tokiais kairiųjų studentų veiksmais į jų paskaitą apie rinkimus į Studentų atstovybę įsiveržė dešinieji studentai ir sukėlė muštynes. Senatas griežčiausią bausmę paskyrė Studentų socialistų draugijai (jos valdybos nariai iki kitų mokslo metų pradžios buvo pašalinti iš universiteto, o draugija laikinai suspenduota), kas rodytų, jog universiteto vadovybė labiausiai buvo susirūpinusi ne riaušėmis universiteto viduje, o tuo, kad studentams socialistams universitete paskelbus nesuderintą protestą prieš politinę šalies valdžią buvo pažeista universiteto autonomija (VDU Senato posėdis 1925: 77–84). Galiausiai 1926 metų balandžio 15 dieną Senatas draugiją likvidavo, vėliau vietoj jos susiformavo atskiros socialistinių pažiūrų studentų draugijos (*Antrųjų penkerių metų apyskaita* 1933: 400–404). Laisvesnį universiteto draugijų reglamentavimą liudija tai, kad Senatas nevertino studentų draugijų pasaulėžiūriniu aspektu – registruojant buvo reikalaujama atitikti formaliuosius reikalavimus. Tad, uždarius Studentų socialistų draugiją universitete, kurį laiką veikė ir tokia organizacija kaip studentų marksininkų draugija „Atžala“.

Pirmasis tautininkų valdžios bandymas apriboti universiteto autonomiją, priėmus 1930 metais VDU statutą, studentų draugijų padėties esmingai nekeitė¹⁰. 1934 metais galutinai patvirtintas VDU reguliaminas (*VDU reguliaminas* 1934: 123–127) studentų draugijų priežiūrą pavedė studentų reikalų prorektoriumi¹¹ ir pridėjo reikalavimą naujai steigiamoms organizacijoms turėti bent 25 narius. Anksčiau registruotos draugijos Senato sutikimu galėjo veikti turėdamos ir mažiau narių, tad šie pokyčiai, tikėtina, buvo nukreipti į vis atsikuriančias nedideles ir komunistų vadovaujamas organizacijas ar veiklos beveik nevykdančias draugijas. Visgi tai paveikė ir tautinių mažumų draugijas, ir pasaulėžiūrines sroves (ateitininkus ir varpininkus), kurios skaidėsi į smulkesnes korporacijas. Be to, universitete vykstančiuose studentų organizacijų susirinkimuose nuo šiol galėjo dalyvauti tik studentai ir mokslo personalas. Ko gero, bandyta studentus atriboti nuo kišimosi į politiką, taip išvengiant papildomų konfliktų su Antano Smetonos režimu. Dar 1930 metais Studentų kultūros būrelis rašė, kad po perversmo nutrūko jų šviečiamasis darbas

¹⁰ Prezidentas nuo šiol tvirtino vyresnįjį universiteto personalą, skyrė Senato teikiamą rektorių, o švietimo ministras tvirtino privatdocentų kandidatūras, daugiau funkcijų suteikta Senatui (*VDU statutas* 1930).

¹¹ Jis prižiūrėjo studentų tvarkos taisyklių vykdymą, referavo Senatui organizacijos įstatus, priiminėjo iš organizacijų reikalaujamą informaciją, išdavinėjo leidimus susirinkimams ir galėjo patraukti organizacijas į Universiteto teisimą.

provincijoje ir draugijai teliko rengti paskaitas universitete, lavintis patiems ir ruošti ateities darbams (*Alma mater* 1930: 97–98).

1937 metų VDU statutas atspindėjo tautininkų valdžios siekius toliau stiprinti visuomenės kontrolę¹². Pokyčiai palietė ir studentų organizacijas: jų įregistravimo ir uždarymo klausimus sprendė nebe Senatas, o rektorius, atsirado organizacijos globėjo pareigybė¹³, nebeliko galimos išimties 25 narių neturinčioms draugijoms (*VDU statutas* 1937). Dėl šio pokyčio VDU rektoriui Mykolui Rōmeriui teko uždaryti visą eilę smulkių universiteto organizacijų (Rektoriaus kalba 1938: 9). Tarp uždarytų draugijų pateko ir studentų latvių korporacija „Sidrabenia“, kuri vargiai galėjo užkliūti universiteto vadovybei ir šalies valdžiai. Be to, kaip anksčiau draugija teisindavosi Senatui, tiek studentų latvių universitete net nebuvo (Akmenytė 2007: 199–202).

Senato nustatytas organizacijų taisyklės galutinai turėjo patvirtinti švietimo ministras. 1938 metų rudenį Juozo Tonkūno patvirtintose Studentų organizacijų taisyklėse studentų sąjungos net ir akademinėse ribose buvo nenumatytos (Studentų organizacijos 1938: 2–8). Taip buvo siekiama dar stipriau riboti studentų draugijų ryšius su už universiteto sienų veikiančiomis politinėmis jėgomis ir pasaulėžiūriniais tinklais. Tai dar labiau apsunkino VDU studentų draugijų veiklą, nes rektoriui, įsigaliojus naujoms taisyklėms, teko uždaryti Studentų korporacijų prezidiumų sambūrį (Rektorius prezidiumų sambūriui 1938: 1) ir Studentų varpininkų sąjungą, kurios funkcijas perėmė studentų „Varpo“ draugijos valdyba („Varpo“ visuotinis susirinkimas 1939: 1). VDU studentų ateitininkų sąjungai persitvarkyti rektorius skyrė daugiau laiko, leido sąjungos veiklą pratęsti iki 1939 metų vidurio (Skrupskelis 2010: 435–436). Tiesa, pasikeitus politinėms aplinkybėms 1939 metų gegužės mėnesį studentų sąjungos akademinėse ribose vėl buvo leistos. Tai buvo padaryta į vadinamąją Bendro darbo Vyriausybę įtraukto krikščionių demokratų švietimo ministro Leono Bistro sprendimu (*Leistos studentų sąjungos* 1939: 3).

Nepaisant siauriamos universiteto autonomijos, studentų draugijos iš esmės išliko universiteto vidaus reikalu. Kitaip tariant, jos buvo steigiamos ne pagal bendruosius draugijų įstatymus, o remiantis universiteto statutu ir taisyklėmis. Būtent tai leido universitete išlaikyti pasaulėžiūrinę draugijų įvairovę. Tiesa, siūlymų griežčiau prižiūrėti studentų draugas būta. Dar 1924 metais politinės policijos

¹² Statutas suteikė švietimo ministrui teisę spręsti svarbiausius universiteto klausimus: prižiūrėti universiteto darbą ir jo sprendimų teisėtumą, pristatyti prezidentui rektoriaus ir prarektorių kandidatūras (jei netenkinio Tarybos parinkti kandidatai), tvirtinti net ir jaunesnįjį mokslo personalą (Veilientienė 2011: 129).

¹³ Globėjas turėjo savo patarimais padėti organizacijai siekti pasirinkto tikslo, dalyvauti organizacijos susirinkimuose, paskaitose ir apie juos pranešti rektoriui, prižiūrėti, jog veikla neišeitų už akademinę ribą, taip pat globėjai galėjo gauti balsą be eilės ir esant reikalui uždaryti susirinkimą. Reguliamino komisijos siūlymu, studentų organizacija pati galėjo pasiūlyti Senatui savo globėją iš vyresniojo mokslo personalo (*VDU kalendorius* 1938: 124–125).

viršininkas Antanas Račys prašė Piliečių apsaugos departamento bendradarbiauti uždarančią Studentų socialistų draugiją, o kitas universiteto draugijas registruoti pas apskrities viršininką¹⁴. 1937 metais neolitanų „Akademike“ buvo pasakojama, kad naujame universiteto statute siūloma pakeisti studentų organizacijų registravimo tvarką: ekonomines ir ideologines (ateitininkų, varpininkų ir kitas) registruotų VRM, o universitetas registruotų tik kultūrines, pavyzdžiui, fakultetines (Svarstys naująją statutą 1937: 173).

Iki 1937-ųjų svarbesnius studentų ir jų organizacijų prasižengimus svarstė universiteto teismas. Teisme studentų draugijos buvo svarstomos retai, paprastai tik dvi jų grupės: kontroliuojamos komunistų ir neaktyvios, reikiamų dokumentų nepristačiusios draugijos. Štai kelis mėnesius veikusi neturtingų studentų susišėlimo draugija „Stella“ 1931 metais, Universiteto teismo sprendimu, buvo uždaryta, kuomet joje rasta pašalinių, su komunistais susijusių asmenų ir prisidengus draugija neteisėtai buvo renkamos aukos (Universiteto teismo posėdis 1931: 54).

Visgi net ir marksistinės organizacijos baustos ne už pažiūras, o už drausmės pažeidimus. Viena tokių – studentų marksininkų draugija „Aurora“ buvo uždaryta¹⁵, kai 1932 metų balandžio mėnesį savo vitrinoje iškabino šūkius ir karikatūras, peržengusias universiteto autonomijos ribas, o rektoriui Vincui Čepinskiui įsakius jas pašalinti, gegužės 1 dieną priėmė 150 studentų protesto rezoliuciją, kaltinančią universiteto vadovybę remiant „studentų fašistų ir žvalgybos pastangas ruošti pogromą ir terorizuoti studentus marksistus“ (Raškauskas 2014: 248). Kaip pastebėjo istorikas Kęstutis Raškauskas, iki tol „Auroros“ sienlaikraštyje kabėjo šūkis „Visų šalių proletarai vienykitės“, taip pat buvo dedami net ir komunistinės propagandos tekstai, kurių universiteto valdžia nedraudė. Universiteto teismo sprendimu dėl minėtų gegužės 1 dienos įvykių taip pat buvo uždaryta Studentų žydų kalbai ir literatūrai remti draugija, kuri organizavo susirinkimą, tapusį priedanga „Auroros“ nariams (Universiteto teismo posėdis 1932: 63).

Po 1926 metų gruodžio perversmo universiteto vadovybė ypač siekė užkirsti kelią studentijos ir valdžios konfrontacijoms, nes tai kėlė grėsmę pačio universiteto autonomijai, tačiau į studentų viešą veiklą žiūrėjo atlaidžiau nei tai būtų dariusi administracinė valdžia. Štai studentai aušrininkai 1927 metų kovo 29 dieną sukvietė kitų 8 pažangiųjų organizacijų pasitarimą, kuriame nesilaikydami dienotvarkės svarstė šalies padėtį po perversmo ir parengė reikalavimą vyriausybei nutraukti represijas prieš visuomenines organizacijas ir atskirus asmenis (Andrijauskaitė 2013: 67).

¹⁴ Jame pristatoma Lietuvos universiteto studentų socialistų draugijos veikla, atkreipiamas dėmesys į daug kairėsios grupės už aušrininkus, socialdemokratus ir visuomenininkus, t. y. „balos“ grupę, sudarytą iš komunistų (*Politinės policijos viršininko pareiškimas* 1924: 17–18).

¹⁵ 1932 m. gegužės 9 d. Universiteto teismas pritarė rektoriaus siūlymui uždaryti „Aurorą“ dėl universitetinės tvarkos pažeidimų ir ramybės drumstimo (Universiteto teismo posėdis 1932: 61–62).

Kadangi šių draugijų atstovai, sužinoję neigiamą prorektorius Mykolo Römerio nuomonę apie rezoliuciją, jos nepakabino, Senatas nutarė 9 draugijų valdyboms išreikšti neviešą pabarimą¹⁶ (VDU Senato posėdis 1927: 79). Universiteto vadovybė skrupulingai sekė, kad studentų draugijos neišeitų iš universiteto autonomijos ribų, tačiau taip pat gynė studentų organizacijas, kuomet jos veikė pagal joms pripažintas teises. Šią idėjinę universiteto laikyseną bene geriausiai atspindi Blažiejaus Čėsno asmenybė. Šis katalikų kunigas ir teologas būdamas universiteto prorektoriumi 1934 metais kairiųjų studentų surengtame gegužės 1-osios minėjime kalbėjo:

Un-to Vadovybė, leisdamą pasinaudoti studentų organizacijoms Universiteto autonomija susirinkimų atžvilgiu, turi žiūrėti, kad susirinkimas neišeitų iš ribų, kurias Universiteto statutas yra nustatęs. Jūs čia esate susirinkę, pasinaudodami Universiteto Senato autoritetu, iš kurio turite registraciją ir susirinkimo teisę. <...> Universitete yra gerbiama minties laisvė ir nevaržoma šios ar kitos ideologijos pareiškimas bei gynimas, jei tas daroma akademiškai, t. y. inteligentiškai ir padoriai. Bet įstatymais nustatyta mums autonomija neleidžia mums ir Un-to sienose kištis į praktišką politiką, užgaulioti vyriausybę ir panašiai. <...> Nors ne visų studentiškų organizacijų ideologija man asmeniškai artima ar mėgiama, vis vien aš laikau savo, kaip prorektorius, pareiga globoti ir užtarti visas registruotas organizacijas, jei tik jos elgiasi kultūringai ir padoriai, nepažeisdamos Un-to statuto ir reguliamino. (Čėsno raportas 1934: 23–25)

Panašu, kad 1934 metų gegužės 1 dienos minėjimą universitete rengusioms kairiosioms studentų draugijoms¹⁷ nepavyko užtikrinti, kad į jį nepatektų pašaliniai asmenys bei komunistai, todėl policija įsiveržė į universitetą, liepė nutraukti minėjimą ir pradėjo tikrinti dalyvių dokumentus. Minėjimą prižiūrėjęs prorektorius Čėsnyš pripažino, kad jo rengėjai neužtikrino deramos susibūrimo kontrolės, tačiau teigė, kad teisę jį rengti studentai turėjo, nes Senatas, registruodamas socialistines draugijas, gerai žinojo jų pasaulėžiūrą ir tai, kad gegužės 1 diena joms yra brangi, o kairiųjų studentų pasiūlytos paskaitos apie gegužės 1 dienos istoriją ir pasaulinę darbo žmonių būklę atrodė tinkamos akademiniam gvildinimui. Prorektorius nuomone, policija be reikalo įsiveržė į universiteto vidų, nes studentai klausė jo nurodymų ir būtų išsiskirstę be perteklinių veiksmų (Čėsno raportas 1934: 23–29).

Jei studentų draugijos nario ar narių prasižengimai už universiteto ribų nebuvo tiesiogiai susiję su studentų draugijos veikla universitete, įprastai universiteto sankcijų draugija išvengdavo. Grėsmė atsidurti už grotų daugiausia grėse radikalesnių socialistinių pažiūrų studentams, o kadangi kairiosios studentų draugijos nebuvo tokios gausios kaip ateitininkų organizacijos, tai narių pašalinimas iš universiteto ar jų patekimas į kalėjimą itin apsunkindavo jų veiklą. 1929 metais po atentato į

¹⁶ Pabarimas taip pat turėjo patenkinti ministrą pirmininką Augustiną Voldemarą, nes rezoliucija jam visgi buvo įteikta.

¹⁷ Minėjimą rengė studentų socialistų „Žaizdro“, Studentų socialistų aušrininkų ir Studentų socialistų sioninkų draugijos.

ministrą pirmininką Augustiną Voldemarą buvo suimta maždaug 30 studentų aušrininkų, kas gerokai pristabdė draugijos veiklą universitete (Čepėnas 1972: 627).

STUDENTŲ ĮSIPAREIGOJIMAS VISUOMENEI

Lietuvos studentų visuomeniškumo ištakų tarpukariu reikėtų ieškoti dar tautinio atgimimo laikų lietuvių studentų ir moksleivių draugijose. Įprastai lietuvių studentų draugijų pradžia būdavo savišalpos organizacijos, bet vėliau prisidėdavo lituanistikos studijos ir visuomeninės veiklos. 1912 metais prieš oficialų Peterburgo lietuvių studentų draugijos steigimą vienoje iš jos sueigų skaitytame referate teigiama: „Mūsų visuomenė, nesigailėdami lėšų, išlaiko augštąsias mokyklas. Ji tikisi, kad iš tų mokyklų sulauks visuomenės darbininkų, kurie atlygis jai skolą kelerio-pai“ (*Aušrinė* 1912: 191–192). Minėtos skolos atidavimas galėjo atrodyti maždaug taip: Stasys Šilingas 1910-ųjų rudenį Maskvos lietuvių studentų draugijos sueigoje pasakojo, kaip vasarą su pagalba jam pavyko kaimuose įsteigti knygynėlių, kaip jam sekėsi veikimas „Blaivybės“ ir kitose draugijose (*Aušrinė* 1911: 23–24). Pati draugija 1910–1911 mokslo metais šelpė kalinius, rinko aukas „Žiburėlio“ draugijai, padėjo Maskvos lietuvių šelpimo draugijai rengti lietuviškus vakarus, gegužinę, dalyvavo vaidinimuose ir chore (*Aušrinė* 1912: 208–210).

Tuo metu lietuvių studentų ir gimnazistų skaičius buvo palyginti nedidelis, tad mokslus ėjęs jaunimas privalėjo įrodyti ne tik praktinę mokymosi vertę, bet ir turėjo didelę atsakomybę dalintis žiniomis su visuomene. Iš moksleivių ir studentų tikėtasi, kad jie grįžę į gimtinę laisvalaikiu mokys vietos jaunimą ir žmones, organizuos įvairius vakarus ir vaidinimus. Moksleiviai buvo kviečiami padėti ūkininkams ir praktiniuose reikaluose: „Man rodos nereikia būti agronomu, kad paėmus kningelę iš ukės dalykų ar vienam ar dviem ar platesniam susirinkimui paskaityti“, – 1912 metais skelbta „Ateityje“ (1912: 279). Tai turėjo dvigubą prasmę: prasilavinusių moksleivių gebėjimas perduoti mokslo žinias ūkininkams galėjo ženkliai pagerinti jų ūkininkavimą, bet taip pat mažinti jų nepasitikėjimą švietimu ir knygų skaitymu, nes kai kuriems vis dar atrodė, kad jos „atitraukia nuo darbo“ (*Jaunimas* 1911: 49).

Dar prieš Pirmąją pasaulinę karą lietuvių studentai ir moksleiviai ėmė burtis aplink jaunimui skirtus periodinius leidinius. Štai „Ateitis“ padėjo susikurti katalikų moksleivių organizacijai – ateitininkams, o „Aušrinė“ – tuo metu būrė pirmievių, t. y. labiau liberalių ir kairiųjų pažiūrų jaunimą. Nors lietuvių studentų draugijų Rusijos imperijos ir kitų šalių universitetuose būta, tačiau moksleivių ir jaunimo draugijos lietuviškose gubernijose viešai veikti negalėjo. Spauda padėjo ją skaitančioms moksleivių savišvietos kuopelėms mėgti tarpusavio ryšius ir po truputį suvokti, jog priklausoma vienai pasaulėžiūrinei kryptiai. „Aušrinėje“ ir

„Ateityje“ buvo spausdinamos moksleivių organizavimosi gairės, ideologiniai tekstai, mokomasis turinys, rašyta apie kituose kraštuose veikiančią jaunimą, o Lietuvoje pabirusių moksleivių kuopelių korespondencijos leido įsivaizduoti esant didesnio judėjimo dalimi.

Šiuo laikotarpiu imperatyvas „eiti į liaudį“ buvo ypač gajus. Tiesa, viešojoje erdvėje diskutuota dėl moksleivių visuomeninio angažuotumo naudos. 1910 metais tuometis „Vilties“ redaktorius Antanas Smetona rašė, kad mokslas gimnazijoje skirtas ne susidaryti pasaulėžiūrai, o išmokti nuosekliai mąstyti ir pasiruošti universitetui, tad moksleiviai neturėtų dalyvauti „visuomenės darbe“ (Smetona 1910: 1). Petras Klimas, vienas iš „Aušrinės“ redakcijos narių, Smetonai atsakė, kad jei mokiniai, kuriems šiuo gyvenimo etapu pasaulėžiūros ir filosofijos klausimai yra patys įdomiausi, nebandys išdirbti savo pasaulėžiūros, neištrauks į visuomeninius klausimus, tai maža tikimybė, kad jie tą ims daryti vėliau (Klimas 1910: 1–4). Nepaisant polemikos, lietuvių jaunimo kuopelės buvo itin orientuotos į visuomeninę veiklą, o nuogąstavimai dėl pasekmių studentų iš esmės neveikė.

Minėti jaunimo leidiniai į gimtines grįžusius moksleivius ir studentus ypač vasaros atostogų metu skatino šviesti vietos žmones, rengti jiems naudingus pasilinksminimo vakarus ir padėti organizuoti jaunimo kuopeles. 1911 metų „Aušrinės“ vasaros darbų programa moksleiviams atrodė taip: dalyvavimas vietos draugijų susirinkimuose, kooperacijos žinių platinimas, spektaklių ir gegužinių rengimas, jaunimo lavinimosi ir pasilinksminimo būrelių organizavimas, knygų platinimas bei aukų rinkimas „Tautos namams“ (*Aušrinė* 1911: 90–92). Vyresniųjų klasių moksleiviai ir studentai taip pat raginti per vasarą rinkti savosios apylinkės etnografinę, istorinę, sociologinę ar geografinę medžiagą, o surinktus darbus „Aušrinė“ ir „Ateitis“ publikuodavo tam specialiai skirtuose vasaros prieduose¹⁸.

Šios patirtys jaunimo draugijose tapo pirmąja demokratijos ir pilietiškumo mokykla, nes reikėjo mokytis susitarti veikiant be griežtų įstatų ar autoritetų ir tokiomis sąlygomis, kai „visas būrelio vedimas gula ant dviejų-trijų draugų“ (*Aušrinė* 1910: 25). Užtruko laiko, kol Lietuvos jaunimo draugijos įgijo nusistovėjusią struktūrą bei pareigybes, tačiau ši organizacinė kultūra nepriklausomoje Lietuvoje galėjo vystytis gerokai laisviau nei carinės Rusijos laikais. Žinoma, toli gražu ne kiekvienas gimnazistas ir studentas buvo visuomeniškai aktyvus, tačiau bent jau aktyvioji jų dalis per spaudą ir drauginę veiklą aiškiai išreiškė studentiškus idealus. Šią tradiciją galėjo palaikyti ir būsimųjų VDU studentų profesūra, kurios didžioji dalis patys buvo studentiškų draugijų nariai ar žymūs Lietuvos draugijų veikėjai.

¹⁸ Prie „Aušrinės“ėjo „Vasaros darbai“, o „Ateitis“ per vasarą surinktą medžiagą publikavo priede „Mūsų tautinės tvėrybos žiedai“.

Tarpukariu VDU per metus vidutiniškai studijuodavo apie tris tūkstančius studentų, tad ir tuomet aukštasis mokslas liko prieinamas ne kiekvienam. Net jei ketvirtame dešimtmetyje pradėta kalbėti apie „pusinteligencijų perteklių“, universiteto diplomas vis dar lėmė gana sėkmingą karjerą ir teikė prestižą. Drauge studento statusas užkraudavo ir lūkesčių iš visuomenės: atiduoti savo žinias, rašyti į spaudą, prisidėti prie krašto gerovės, moderninti Lietuvą savo pasirinktoje srityje. Studentų visuomeniškumą skatino dvejopas procesas. Viena vertus, studentai tuo metu buvo viena labiausiai ideologiškai angažuotų ir savo idėjas įgyvendinti praktikoje norinčių grupių. Antra, nepriklausomoje Lietuvoje besikuriančioms politinėms partijoms, pasaulėžiūrinėms organizacijoms ir jų tinklams ypač trūko gabių organizatorių, spaudos bendradarbių, instruktorių, be to, stipriai trūko finansų. Dėl kuo didesnės įtakos kovojančios pasaulėžiūrinės grupės natūraliai siekė auginti savo pagalbininkus ir būsimą pamainą, tad studentija buvo tarp pagrindinių jų taikinių.

VDU studentų draugijų pasaulėžiūrinį angažuotumą ir ryšius su sau artimomis politinėmis partijomis bei organizacijoms geriausiai atspindėjo tokios draugijos: studentai varpininkai bendradarbiavo su valstiečiais liaudininkais, ateitininkai – su krikščionimis demokratais ir Katalikų akcija, studentų socialistų „Žaizdro“ draugija – su socialdemokratais, neolitanai – su tautininkais. Tai nereiškia, kad kitos studentų draugijos neturėjo pasaulėžiūros ar nedarbo visuomeninio darbo. Būta daugiau neolitanams artimesnių korporacijų tokių kaip „Plienai“, „Sudavia“, „Samogitia“ ar „Ramovė“, susibūrusių į Korporacijų prezidiumų sambūrį (Jakštas 1979: 168), tačiau jų tiesioginės sąsajos su ideologinėmis ir politinėmis grupėmis nebuvo tokios ryškios.

Krikščionys demokratai turėjo plačiausią organizacinį tinklą, įtraukiantį moksleivius bei studentus ateitininkus, partiją, katalikiškas švietimo, labdaros ir kitokias organizacijas. Dažnas aktyvesnis studentas ateitininkas savo draugijinį kelią pradėjo nuo moksleivių ateitininkų organizacijos, todėl jam buvo natūralu prie ateitininkų prisidėti ir universitete. Iki tol jis skaitė „Ateitį“, susipažino su krikščionių demokratų ideologija ir organizacijomis, galbūt ėmė rašyti į jų spaudą, vėliau gavo užduotį ją redaguoti, atliko administracinį darbą katalikiško jaunimo organizacijoje „Pavasaris“. Štai, studentams ateitininkams ėmus burtis į mažesnius būrelius pagal darbo kryptį, 1924–1925 mokslo metais jau veikė visuomenininkai, vėliau pasivadinę „Vytauto“ klubu. 1925 metais jie turėjo spaudos grupę, kurios nariai bendradarbiavo 11 katalikiškų laikraščių bei žurnalų ir per metus išspausdino 104 straipsnius, per atostogas kartu su kitais ateitininkais visuomenininkų klubo nariai talkininkavo moksleiviams ateitininkams, pavasarininkams, Lietuvių katalikų moterų draugijai ir Krikščionių demokratų bloko partijų skyriams (Aleksa 2002: 6–7). Pasak Artūro Svarausko, dažnai krikščionių demokratų ir katalikų draugijų veikėjai buvo studentų ateitininkų draugijų garbės nariai, per draugijų susirinkimus

ir šventes jie skaitė politines paskaitas, ragino studentus aktyviai dalyvauti politikoje. Ypač tai suaktyvėdavo prieš studentų atostogas ar priimant svarbius politinius sprendimus: ateitininkai gaudavo instrukcijas, ką ir kaip apie politinius įvykius kalbėti provincijos žmonėms (Svarauskas 2014: 236–237)¹⁹.

Studentai varpininkai taip pat nesitenkino siauru veikimu vien tik universitete ir deklaravo, kad draugija buvo sukurta ne sau, o visai Lietuvai: „Studentai varpininkai stengėsi savo veikimu kaip tik išeiti į mūsų kaimą, atrasti su juo kontaktą, kurio jie ieškojo per sau artimos ideologijos jaunimo ir kitas organizacijas“ (Rūkas 1939: 199). Nors valstiečių liaudininkų organizacijų tinklas savo dydžiu neprilygo katalikiškajam, tačiau vis tiek jungė gana daug įvairių organizacijų: Lietuvos valstiečių liaudininkų partiją, Lietuvos jaunimo sąjungą, VDU studentų „Varpo“ draugiją, varpininkų „Ąžuolo“, „Žalgirio“ ir „Rimties“ korporacijas, „Žiburėlio“ šalpos draugiją, „Varpo“ bendrovę knygoms ir laikraščiams leisti, „Lietuvos žinių“ ir „Lietuvos ūkininko“ laikraščius. Daugumai šių struktūrų tarpininkavo tokie senosios kartos liaudininkai kaip Mykolas Sleževičius, Felicija Bortkevičienė ar Albinas Rimka. Savo ruožtu visose šiose organizacijose reikėjo pagalbos iš studentų varpininkų, o ketvirtame dešimtmetyje studentai net ėmė bruzdėti dėl per mažos savo įtakos.

Atvirai visuomeninius tikslus deklaravo ir kairiųjų pažiūrų VDU studentų „Kultūros“ būrelis. Kuomet 1933 metais būrelis nusprendė nutraukti savo veiklą, jo valdyba prorektorui pareiškė, jog 1926 metais jų narių buvo virš 100 ir palaikė „Kultūros“ būrelių provincijoje gyvybę savo paskaitomis ir organizaciniu darbu. Tačiau vėliau „įsigalėjusi reakcija suvaržė kultūrinio darbo laisvę. <...> Studentų Būrelis tapo atskirtas nuo visuomenės ir negalėjo vykdyti savo kultūrinių uždavinių“, studentams teliko savišvieta universitete. Būreliui netekus savo prasmės, valdyba nusprendė jo veikimą stabdyti (Kultūros būrelis prorektorui 1933: 1). Po 1926 metų gruodžio perversmo prasidėjo ir atvirkštinis procesas – dalis studentų korporacijų ėmė bent jau deklaruoti savo apolitiškumą. Viena jų – 1929 metais įsteigta studentų korporacija „Šarūnas“, skelbusi, kad dauguma VDU korporacijų veikė politiškai, o tai yra negeistina: studentija pirmiausia turi rūpintis mokslu ir garbe. Ši apolitinė korporacija siekė moralinio narių lavinimo, kūno kultūros ugdymo, senųjų lietuvių tradicijų palaikymo ir „medžiaginės“ paramos nariams teikimo (*Alma mater* 1930: 104–105). Visgi itin aktyvų studentų priklausymą draugijoms lėmė ne vien politiniai ar visuomeniniai tikslai.

¹⁹ Pasak Svarausko, krikščionių demokratai įtaka labiausiai pasireiškė studentų ateitininkų „Iustitijos“, technikos mokslų studentų „Grandies“ ir socialinę teisingumą propagavusios „Activitas“ korporacijose, visuomenininkų „Kęstučio“ ir „Vytauto“ klubuose.

AR STUDENTAI GALĖJO NEPRIKLAUSYTI NĖ VIENAI DRAUGIJAI?

Be visuomeninio angažuotumo, būtina paminėti ir kitas objektyvias priežastis, lėmusias aukštą VDU studentų organizuotumą. Visų pirma, to meto universitetas neturėjo daug šiuo metu įprastos infrastruktūros ir pakankamai išteklių remti studijuojančiuosius. Tik iki penktadalio labiausiai nepasiturinčių studentų universitetas galėjo atleisti nuo mokesčio už studijas, o valstybinių stipendijų būta, bet nedaug, pavyzdžiui: 1928–1929 mokslo metais Švietimo ministerija skyrė 125 stipendijas po 150 litų per mėnesį (Kaubrys 2009: 721). Studentams itin aktualus klausimas perpildytoje laikinojoje sostinėje buvo būstas, kurio universitetas taip pat negalėjo suteikti. Savo ruožtu bent dalis studentų ateitininkų ir neolitanų galėjo apsistoti savo organizacijų rūmuose įrengtuose studentų bendrabučiuose.

Štai Ateitininkų susišelpimo fondas 1929 metais skelbė, kad tėvai studentų dažnai jau nebepajėgia išlaikyti, jie stengiasi gauti bent menką uždarbį ir iš to gyventi prastomis sąlygomis: „Daugeliui tenka gyventi pusbadžiam įlindusiam į kokį rūšį ar nepakenčiamą kambarį, kur jaunas žmogus dažnai praranda ir sielos, ir kūno sveikatą“ (*Ateitininkai* 1929: 26–28). Bendromis ateitininkų pastangomis statomi namai turėjo šią problemą spręsti, nes juose galėtų pigiai apsigyventi studentai. 1930 metų pabaigoje Ateitininkų namuose jau veikė valgykla, „Ateities“ kooperatyvas, Ateitininkų federacijos įstaigos, biblioteka, buvo įrengti bendrabučio kambariai, o iš viso namuose gyveno ir dirbo 95 žmonės (Marčiulynas 1930: 525). 1928 metais baigtuose statyti studentų korporacijos „Neo-Lithuania“ rūmuose taip pat buvo nedidelis studentų bendrabutis, kuriame gyvendavo apie 40 korporantų, taip pat buvo bibliotekos-skaityklos kambarys, posėdžių kambariai bei ištainga salė (Jakštas 1979: 164).

Studentams varpininkams ar kairiosios pakraipos studentams taip pat buvo lengviau gauti kambarį „Žiburėlio“ draugijos išlaikomame bendrabutyje. Be „Žiburėlio“ varpininkų tinkle veikė tokios savišalpos organizacijos kaip Varpininkų susišelpimo fondas, Lietuvių studentų vartotojų bendrovė „Studentai“, „Žalgirio“ korporacijos stipendijų fondas bei Dr. J. Staugaičio stipendijų fondas (*Studentų šelpimo organizacijos* 1938: 6). Žinoma, draugijų įkurtuose bendrabučiuose vietų visiems studentams neužteko, tačiau tai, kad jie galėjo pretenduoti į pigesnę bendrabutį, lankytis studentų kooperatyvo išlaikomoje valgykloje, naudotis organizacijos biblioteka ir laisvalaikio erdvėmis kūrė stiprias paskatas ieškoti organizacinio užnugario. Be to, dalis studentų draugijų užsiėmė savišalpa ir galėjo suteikti bent jau kuklią pagalbą nelaimės atveju. Taip pat buvo galimybių gauti pašalpą arba paskolą iš susijusių fondų ir organizacijų, pavyzdžiui, studentų ateitininkų visuomenininkų „Vytauto“ klubo, kuriame buvo ieškoma būsimųjų LKDP narių, aktyviausi nariai buvo remiami pinigais iš Leono XIII fondo (Labanauskas 2011: 95).

Prie studentų drauginio aktyvumo neabejotinai prisidėjo ir tokios stiprios moksleivių organizacijos kaip skautai ar ateitininkai, kurių nariai stodavo į sau pažįstamas organizacijas universitete. Taip pat mąstant apie aktyvią studentų drauginę kultūrą tarpukariu negalima nuvertinti mados ir organizacijų populiarumo aspekto. Mokslo metų pradžioje pirmakursius pasitikdavo didelis būrys pas save kviečiančių draugijų. Studentų draugijos ir korporacijos buvo matomos universiteto iškilmėse, viešose eisenose, jų garbės nariais buvo žymūs universiteto profesorai ir šalies politiniai veikėjai, jaunimą traukė korporacijų kepuraitės, juostos bei ženklai. Viešasis studentijos gyvenimas daugiausia vyko per studentų draugijas: jų organizuojamus renginius, iškilmes, viešas paskaitas bei pramogas. Nepriklausyti nė vienai draugijai, reikštų, iškristi iš itin didelės universitetinio gyvenimo dalies. Iš tolimesnių Lietuvos kampelių studijuoti atvykusiems jaunuoliams būtent studentų draugijos geriausiai galėjo padėti priprasti prie gyvenimo Kaune, pagelbėti praktiniuose reikaluose, tapti terpe, kurioje kuriamos draugystės (Jakštas 1979: 166). Pažįstamos ir saugios aplinkos kūrimas turėjo būti ypač aktualus tautinių mažumų draugijoms.

Jau buvo aptarta, kad tarpukario studento ir inteligento vaizdinys praktiškai buvo neišsivaizduojamas be visuomeninės veiklos draugijose. Tačiau taip pat studentų organizacijos buvo ta erdvė, kurioje aktyvus studentas galėjo megzti pažintis su vyresniais kolegomis, dėstytojais, visuomenės veikėjais, būti pastebėtas ir užsirekomenduoti karjerai pabaigus studijas. Tai įgalino ne tik į pasaulėžiūrinių draugijų tinklus įsitraukusios studentų organizacijos, bet ir jų trijų pakopų narystės struktūra, įprastai susidedanti iš juniorų, senjorų ir filisterių²⁰. Štai Mindaugas Bloznelis, prisimindamas savo prisijungimą prie ateitininkų technikų korporacijos „Grandis“ rašė: „Mums, kandidatams, labai imponuodavo „Grandies“ sendraugių – fakulteto dekanų, universiteto dėstytojų, įvairias aukštas pareigas turinčių vadovų betarpiški, labai draugiški santykiai tarpusavyje ir su mumis“ (Bloznelis 2006: 183). Studentų draugijų gausa reiškė ir daugybę pareigybių jose: valdybos narių, sekretorių bei pirmininkų. Visgi karjeristinis motyvas galėjo ryškiau pasireikšti nebent glaudžiau su tautininkais susijusiose studentų organizacijose.

Dar nuo Rusijos imperijos laikų, kuomet sąlygos mokytis lietuvių kalbos, istorijos bei kultūros buvo itin sudėtingos, moksleivių ir studentų draugijose susiformavo stipri savišvietos tradicija. Tai, ko nebuvo mokoma mokykloje ar universitete, lietuvių jaunimo draugijoms teko studijuoti pačioms slapta. Šių susibūrimų veikloje vyravo referatų skaitymas, vienas kito mokymas, viešos diskusijos su Lietuva susijusiomis temomis. Tokios veiklos formos buvo būdingos ir daugumai VDU studentų organizacijų. Pažymėtina, kad nemažai mokslinių ir profesinių studentų draugijų siekė papildomai gilinti savo žinias vienoje ar kitoje mokslo šakoje, nes

²⁰ Korporacijų nariais buvo tampama visam gyvenimui.

Lietuvoje kai kurias jų reikėjo plėtoti praktiškai nuo nulio. Taip pat šios draugijos leido paskaitų kompleksus ir mokslo darbus²¹.

STUDENTŲ VISUOMENIŠKUMO RAIŠKA IR PROBLEMOS

VDU studentų visuomeniškumas reiškėsi nuo kultūros ir socialinės rūpybos iki pat politikos. Į pastarąją įsitraukdavo mažesnioji dalis studentų, tačiau studentų ryšiai su politinėmis partijomis už universiteto sienų kėlė daugiausia diskusijų. Tautininkų valdžia palaipsniui stengėsi apriboti studentiją nuo negeistinos politinės įtakos, o universiteto vadovybė atidžiai stebėjo, kad nekiltų grėsmė universiteto autonomijai. Įvairioms visuomenės grupėms, draugijoms ir viešojo gyvenimo sritims vis dar reikėjo savanoriško studentų darbo, jų intelektualinės pagalbos, tad kur buvo galima išvengti politinių susikirtimų, bendradarbiauta produktyviai. Visgi autoritarinis režimas, pasireiškęs politinių partijų suvaržymais ir nepatikimų asmenų sekimu, bei stiprus politinis susiskaldymas dalį visuomeniškai angažuotų studentų radikalizavo, kitus galėjo atstumti nuo viešųjų reikalų, o studentų draugijoms sudarė sąlygas vaidyti tarpusavyje.

Ketvirto dešimtmečio padėtį gerai iliustracija 1935 metų Studentų varpininkų sąjungos metiniame susirinkime nuskambėjęs nusiskundimas:

Nariai gėdijas savo idėjų. Yra faktų, kad „Žalgirio“ korp! narys valdininkas dėl tarnybos bijo uždėti korporacijos juostą. Juk varpininkai yra nerevoliucinė partija, o patrijotinė kultūrinė organizacija. (Varpininkų sąjungos susirinkimas 1935: 54–57)

Po metų varpininkų susirinkime buvo pastebėta, kad „teisininkų skaičius mūsų eilėse mažėja, medikų didėja, kurių profesija nebus tiek priklausanti nuo valdžios“ (Varpininkų sąjungos susirinkimas 1936: 25). Galbūt varpininkų problemos neturėtų stebinti žinant, kad ketvirto dešimtmečio pabaigoje tarp studentų varpininkų radosi komunistinių pažiūrų narių²², kuriuos ne visada pavykdavo iš savo gretų pašalinti (Tamošaitis 2015: 178–179). Tačiau jos parodo Lietuvos pilietinės visuomenės dramą ir sumišimą.

Iš esmės studentų varpininkų įsitraukimas į politiką pasireiškė formomis, kurias dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą pasitelkė lietuvių studentų ir moksleivių organizacijos. Štai 1933 metais Valstiečių liaudininkų Centro komitetas kvietė studentus varpininkus, vasarą vykstančius atostogauti į provinciją, padėti partijai šiais būdais:

²¹ Štai 1926 m. įsteigta Studentų matematikų-fizikų draugija rengė paskaitas, referatus, organizavo savišalpos kasą, biblioteką, leido savo mokslo srities leidinius, pavyzdžiui, Igno Končiaus „Fizikos paskaitas“ ar Kazio Sleževičiaus „Geofizikos paskaitas“ (Čepėnas 1972: 637).

²² Tai sietina ir su pasikeitusia komunistų taktika, jų įsitraukimu į Europoje kuriamus antifašistinius „liaudies frontus“.

aktyviai lankyti valstiečių ir jaunimiečių susirinkimus, patarti ir padėti juos organizuoti; dalyvauti ir vadovauti valstiečių bei jaunimiečių ruošiamose pramogose; rengti paskaitas ideologiniais ir mokslo populiarizacijos klausimais; platinti liaudininkų spaudą (Tamošaitis 2011: 138). Visgi trečia pagal narių gausumą Lietuvoje pasaulėžiūrinė srovė ir jos organizacijos atsidūrė aklavietėje, nes pagrindinė šios ideologijos ašis – demokratija – negalėjo būti įgyvendinama autoritarizmo sąlygomis.

Nieko nuostabaus, kad tai kėlė trintis ne tik su kitų pažiūrų draugijomis, bet ir tarp pačių varpininkų, pavyzdžiui, taip 1935 metais gimė studentų varpininkų rezoliucija:

Studentų varpininkų sąjunga skaitosi esanti liaudininkų partijos ideologinis branduolys. Senieji partijos veikėjai ir nariai per daug ištraukė į privatų gyvenimą ir partijos veikimui pasidarė visai bejėgiai. <...> Siekiame, kad centro komitetas būtų jaunųjų rankose, toliau spauda, ekonominės ir politinės liaudininkų organizacijos taip pat turi būti jaunųjų liaudininkų įtakoje ir net dispozicijoje. (Pranešimas apie varpininkus 1935: 16–17)

Nors studentų varpininkų susirinkimas rezoliuciją priėmė, tačiau nenorėjo jos viešinti, be to, ne visi nariai pritarė konfrontacijai su senosios kartos liaudininkais. Vis dėlto ji buvo paskelbta „Lietuvos aide“ ir dėl jos buvo tardomi 4 „Žalgirio“ korporantai. Tai tik pagilino ginčus tarp varpininkų, o įtarimai dėl viduje atsiradusių „šnipų“ apsunkino tolesnį darbą (Pranešimas apie varpininkus 1935, 20–21).

Gerokai sklandžiau darbuotis visuomenėje sekėsi toms draugijoms, kurių pasaulėžiūra nesikirto su valdančiuoju režimu arba veikla nelietė politiškai jautrių temų. Viena tokių buvo studentų latvių korporacija „Sidrabenia“, aktyviai išitraukusi į Lietuvos latvių organizacijų struktūrų kūrimą (Akmenytė 2007: 212). Toli gražu ir studentų ateitininkų draugijų veikla nebūtinai tiesiogiai siejosi su LKDP bloku ir politiniais klausimais. Didelę ateitininkų visuomeninių darbų dalį sudarė vadina-mieji galeistieji darbai. Štai studentai eucharistininkai nesitenkino vien eucharistiniu pamaldumu, bet ėmėsi kalinių lankymo, ligonių globos, stengėsi padėti neturtingoms šeimoms. Kaliniams buvo skaitomos paskaitos, ruošiamos meno pramogos, išrašomi laikraščiai, rūpintasi jų dvasiniais reikalais (*Savu keliu* 1932: 86–88). Neutralesnė veikla apėmė, pavyzdžiui, blaivybės sritį. Ateitininkai turėję Abstinentų korporaciją ruošė straipsnius spaudai, išleido 2 numerius „Santūros“ žurnalo, padėjo Lietuvių katalikų blaivybės draugijai organizuoti kasmetines blaivybės savaites, važinėjo su paskaitomis po provinciją (*Savu keliu* 1932: 58–62). Įprastai, jei kokio studentų sambūrio žinios ir gebėjimai galėjo būti praktiškai pri-taikomi visuomenėje, tokia veikla ir buvo organizuojama.

Studentų ateitininkų sąjunga (SAS), kurios svarbiausia dalimi buvo VDU ateitininkai, išvystė bene išsamiausią ideologinio ugdymo ir praktinio darbo programą. Štai 1937 metais sąjungos valdybos paruoštame trimečio veikimo plane

daug dėmesio skiriama studentų ateitininkų akademinio pažangumo kėlimui ir profesiniam pasirengimui, religinių tiesų pažinimui, ideologiniam susipratimui, tautinių tradicijų palaikymui ir jų plėtimui, organizacinei drausmei, sportui, studentų ateitininkų organizacijų koordinavimui, artimesniam tarpusavio bendravimui, bendravimui su kitokio nusistatymo organizacijomis ir tolerancijos ugdymui, savišalpai, katalikiškos spaudos platinimui. Politinėje srityje studentams siūlyta apsiriboti teorinėmis politinių klausimų ir doktrinų studijomis, tačiau socialinėje ir kultūrinėje srityse prašyta aktyvaus praktinio veikimo:

Visi stud. ateitininkai turėtų aktyviai dalyvauti katalikiškų organizacijų veikime. Kiekvienas narys gali pasirinkti tokią katalikišką organizaciją, kuri labiau atitiktų jo palinkimus. Artimiausioj ateity reiktų prieiti prie to, kad kiekvienas stud. ateitininkas per kurią nors katalikišką organizaciją bendrautų su didesniu liaudies sluoksniu. (SAS planas 1937: 44–51)

Pasak Ramūno Labanausko, po kovingų 1930–1932 metų opozicinių nuotaikų tarp studentų ateitininkų, 1933 metais SAS pirmininku tapus jaunųjų katalikų atstovui Pranui Dielininkaičiui, studentai ateitininkai ėmė nuosaikiau oponuoti tautininkams, dalis jų korporacijų ėmė atsiriboti nuo politikos, imta ieškoti galimybių dirbti pozicijoje bei suartėjimo su tautininkų korporacijomis. Atvirą politinį veikimą slopino ir pasikeitusi krikščionių demokratų vadų taktika ir materialiniai sumetimai ateitininkams siekiant valstybinių tarnybų (Labanauskas 2011: 93–96).

Žinoma, studentų politiškumą tramdė ir saugumo struktūrų veiksmai: 1930–1935 metų iš viso buvo nubausti ir į koncentracijos stovyklą išsiųsti 24 VDU studentai ateitininkai, per 20 studentų buvo įkalinti Kauno sunkiųjų darbų kalėjime (Svarauskas 2014: 244). Savo ruožtu 1927–1930 metų net 14 gerokai mažesnės²³ studentų socialistų „Žaizdro“ draugijos narių pateko į kalėjimą (*Alma mater* 1930: 84). Dalis VDU studentų saugumo struktūrų nuobaudas užsitraukdavo dėl veikimo komunistiniame pogrindyje, dalis dėl oponavimo autoritariniam režimui. Tačiau toli gražu ne visa to meto studentų vieša veikla atitiktų demokratijos ir pilietinės visuomenės idealus: dalis jų rėmė 1926 metų gruodžio perversmą, kai kurie 1923 metais prisidėjo prie „murzinimo“ akcijos, kai buvo ištepliotos nelietuviškos tautinių mažumų iškabos (Sirutavičius 2010: 74), ne viena lietuviška korporacija pasisakė už žydų studentų skaičių universitete pagal jų tautinės grupės proporciją šalyje. Vien tai, kad studentai buvo politiškai ir visuomeniškai aktyvūs nebūtinai reiškė, jog jie visiškai palaikė nuo jų tautiškai ar ideologiškai skirtingų organizacijų teisę veikti viešai.

Tai gerai atspindėjo tarpukario VDU Studentų atstovybės raida. Nuo pirmosios atstovybės sudarymo 1925 metais ji buvo renkama vieniems metams visuotiniu,

²³ 1933 metais draugijoje buvo 66 nariai.

lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu pagal proporcinę sistemą. Balsuojama buvo už universiteto draugijų iškeltus sąrašus, kurie taip pat galėjo sudaryti tarpusavio blokus. Į atstovybę patekę sąrašų atstovai formuodavo prezidiumą ir kitas atstovybės struktūras (Studentų atstovybės įstatai 1930: 4–8). Tai reiškė, kad ateitininkų, neolituonų, varpininkų, socialistų bei tautinių mažumų sąrašų atstovams susitarti dėl atstovybės veikimo nebuvo lengviau nei politinei šalies valdžiai demokratiiniu laikotarpiu: jos darbus dažnai sunkindavo boikotai ir atskirų ideologinių grupių protestai.

Po 1933 metais pavasario pabaigoje nutrūkusio Studentų atstovybės posėdžio, kuriame neolituonai ėmė kaltinti varpininkus nedalyvavus Vilniaus dienoje, o ateitininkus – susilaikius eiti pas prezidentą, atstovybėje kilo rimta krizė. Tų pačių metų lapkričio mėnesį 8 tautinės korporacijos įteikė rektoriui memorandumą, kuriame kritikuota demokratiška Studentų atstovybės rinkimų tvarka ir prašyta įvesti deleguotą korporacijų atstovavimą, užkirsti kelią komunistų ir socialistų patekimui į atstovybę, tautinėms mažumoms atstovauti proporcingai pagal jų gyventojų skaičių Lietuvoje ir tiek, kiek tai susiję su jų vidaus gyvenimu (Jurevičiūtė 2009: 177–178). Dėl konflikto per minėtą atstovybės posėdį studentai ateitininkai kaltino neolituonus. Jų pareiškime rektoriui tvirtinta, kad neolituonai jau kurį laiką organizavo puolimą prieš Studentų atstovybę, ardė jos posėdžių darbą ir užgauliai kalbėjo, siūlė Konstitucijai prieštaraujančias rezoliucijas dėl tautinių mažumų ir nepagrįstai kaltino ateitininkus bei varpininkus dėl jų tautiškumo ir valstybiškumo (Ateitininkų frakcijos pareiškimas rektoriui 1933: 118–121).

Nepaisant šio konflikto detalių, išryškėjo dvi stipriai priešingai į studentų savi-valdą žiūrinčios studentų grupės. Gavęs tautinių korporacijų rezoliuciją, Senatas visgi nusprendė 1933 metais atstovybės rinkimams palikti galiojusią tvarką, tik be agitacijos, ir sudarė komisiją apsvarstyti kitokį atstovybės modelį (VDU Senato posėdis 1933: 27–28). Tačiau neolituonai 1933 metais rinkimus boikotavo, o kitais metais naujų rinkimų surengti nebepavyko ir teko toliau tartis dėl būsimo atstovybės veikimo principo. 1935 metų sausio 31 dieną Senatas konstatavo, kad Studentų atstovybės negalima sudaryti, nes Korporacijų prezidiumų sambūris, „Neo-Lithuania“ bei Studentų atsargos karininkų ramovė griežtai pasisako už korporacijų atstovų delegavimą, o varpininkai, ateitininkai, socialistinės grupės bei tautinės mažumos palaiko iki šiol praktikuotą rinkimų būdą (VDU Senato posėdis 1935: 214–215).

Nauji rinkimai įvyko tik 1938 metais pagal tais metais švietimo ministro patvirtintą Studentų atstovybės statutą. Tiesa, rinkimai ir toliau rengti panašiu principu, pasikeitė tik reikalavimai kandidatų sąrašams. Nuo šiol juos galėjo teikti tik ne mažiau kaip 50 narių turinčios studentų organizacijos, bendrai bent 75 narius

turintys organizacijų blokai arba 50 susibūrusių studentų rinkikų²⁴ (Studentų organizacijos 1938: 17–20). Skyrėsi ir tai, kad kiekvienas rinkėjas turėjo tiek balsų, kiek buvo vietų atstovybėje, ir galėjo rinktis kandidatus iš skirtingų sąrašų. Visgi praktikoje dauguma rinkėjų savo balsus atiduodavo vieno sąrašo kandidatams.

Natūralu, kad gilūs pasaulėžiūriniai skirtumai ir tarpusavio ginčai atimdavo daug jėgų iš į studentų savivaldą įsitraukusių organizacijų. 1933 metais VDU studentų ateitininkų korporacija „Activitas“ net nusiskundė, kad ateitininkijos judėjimas yra apmiręs: „Į platesnį idėjinį bei visuomeninį darbą įtraukti ją sunku. Visas jos veikimas tesireiškia atstovybėje“ („Activitas“ veikimo apyskaita 1933: 5). Viena vertus, tai bylojo apie stiprų studentų idealizmą, nes nuveiktų darbų būta daug. Kita vertus, dalies visuomeniškai angažuotos studentijos frustracija dėl sudėtingų veiklos sąlygų už universiteto sienų ėmė augti.

IŠVADOS

Tarpukariu VDU pasižymėjo gyvybinga studentų draugijine kultūra, ką parodo tai, kad ketvirtame dešimtmetyje studentų organizacijos turėjo daugiau narių nei universitete būta studentų. Iki 1937 metų jų skaičius pasiekė 92, tačiau jau po metų dėl griežtesnio reglamentavimo buvo uždaryta virš 20 organizacijų, neturėjusių 25 narių, taip pat studentų sąjungos. 1937 metais VDU buvo 23 deklaratyviai pasaulėžiūrinės draugijos, turėjusios 877 narius, ir 17 tautinių mažumų draugijų su 694 nariais.

Visą tarpukarį studentų draugijos liko universiteto autonomijos globoje: iki 1937 metų jų įstatų registravimo ir uždarymo klausimus sprendė Senatas, vėliau – rektorius. Tai leido universitete išlaikyti studentų draugijų pasaulėžiūrinę įvairovę net ir po 1926 metų gruodžio perversmo. Už universiteto ribų viešajame lauke su artimomis ideologinėmis grupėmis veikiantys studentai užsitraukdavo šalies saugumo struktūrų bausmes ir būdavo sulaikomi, tačiau tai nelemdavo sankcijų studentų organizacijoms, kurioms jie priklausydavo. Universiteto vadovybė pirmiausia siekė, kad studentų organizacijos nepažeistų universiteto statuto ir jo autonomijos ribų. Jei organizacijos to laikėsi, universiteto vadovybė netgi stengėsi apginti studentus nuo nepagrįstų kaltinimų. Iki 1937 metų dirbęs universiteto teismas bei universiteto vadovybė aktyviau kovojo tik su komunistinių pažiūrų draugijomis, kurių nariai palaikė ryšius su komunistiniu pagrindžiu ar į universitete rengiamus renginius atvesdavo nepatikimus pašalinius asmenis.

²⁴ Taip pat buvo stipriai sumažintas studentų atstovų skaičius, tačiau nuo šiol rinkėjai turėjo tiek balsų, kiek tais metais buvo atstovybės narių, ir galėjo savo balsus paskirstyti skirtingų sąrašų atstovams.

Studentų pasaulėžiūrinį angažuotumą ir visuomeninį aktyvumą skatino dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą prasidėjusi lietuvių studentų ir moksleivių draugijų tradicija. Nors didžiąją jų veiklos dalį sudarė savišalpa bei savišvieta, buvo diegiamas ir imperatyvas „eiti į liaudį“. Tai reiškė pagalbą kitoms visuomeninėms organizacijoms, paskaitų ir viešų renginių organizavimą, rašymą į spaudą. Visuomeninėms organizacijoms ypač trūko gabių organizatorių, instruktorių, paskaitininkų, tad jos tarp studentų matė ne tik pamainą ateityje, bet ir tikėjosi žymios pagalbos einamuosiuose darbuose. Intensyvų tarpukario studentų organizavimąsi lėmė ir objektyvios priežastys. Universitetas galėjo atleisti nuo mokesčių už mokslą ar skirti stipendijas tik mažai daliai studijuojančiųjų. Be to, neturėjo daug šiuo metu įprastos infrastruktūros, pavyzdžiui, bendrabučių. Studentai ieškojo organizacijų, kurios užsiėmė savišalpa, padėjo jiems apsiprasti naujame mieste, socializuotis, turėjo savo bendrabučius.

Aktyviai pilietinėje visuomenėje veikė ideologinės studentų draugijos, kurios tapdavo sau artimo pasaulėžiūrinio tinklo dalimi. Įprastai toks tinklas sujungdavo politinę partiją, jai artimas jaunimo ir studentų organizacijas, švietimo ir kultūros draugijas, spaudą, šalpos fondus, o studentai šiose struktūrose dirbo reikšmingą organizacinį darbą. Tačiau ketvirtame dešimtmetyje vis labiau populiarėjo ir apolitiškumą deklaravusios tautinės pakraipos studentų draugijos. Nebūtinai studentų draugijų vieša veikla turėjo krypti į politiką. Studentai ateitininkai be keleto į visuomeninius reikalus orientuotų korporacijų taip pat turėjo Abstinentų korporaciją bei eucharistininkų būrelį, tad jų pagalba tiek kovojant su alkoholizmu šią problemą nušviečiančioje spaudoje, tiek lankant kalinius ir juos šviečiant buvo ryški.

Ketvirto dešimtmečio pabaigoje VDU draugijų reglamentavimas kiek sugriežtėjo, sumažėjo galimybių imtis viešos veiklos už universiteto ribų. Universitete ypač sumenko kairiosios, bet ne komunistinės, pakraipos studentų organizacijos. Dalis pasaulėžiūrinių draugijų patyrė krizę, nes nebegalėjo viešai veikti už universiteto ribų pagal savo ideologiją. Štai studentai varpininkai, nusivylę valstiečių liaudininkų veikėjais, paminta jų ideologijos ašimi – demokratija, ir matydami ribotą savo viešą įtaką, ėmė stipriai abejoti savo pasaulėžiūra. Kai kurioms studentų grupėms, pavyzdžiui, ateitininkams, teko persvarstyti viešo veikimo taktiką ir atsiriboti nuo atviros politikos. Tarpukario pabaigoje vis daugiau VDU studentų draugijų susikonscentravo į mokslinius bei universitetinio gyvenimo reikalus.

ŠALTINIAI

- „Activitas“ veikimo apyskaita: 1933, V. D. U-to Stud. Ateitininkų Sąjungos Korp. „Acitivitas“ 1932/1933 m. m. veikimo apyskaita, LCVA, f. 564, ap. 3, b. 288, l. 5.
- „Savu keliu“. V. D. Universiteto stud. ateitininkų sąjunga, 1922–1932. Kaunas: V. D. u-to stud. atkų s-ga, 1932.
- „Varpo“ visuotinis susirinkimas: 1939 10 17, Stud. „Varpo“ Sąjungos visuotinio susirinkimo protokolas, LCVA, f. 631, ap. 15, b. 8, l. 1.
- Alma mater: mūsų universitetas ir jo studentija*. Red. Ant. Šatas. Kaunas: V. D. Universiteto studentų atstovybės informacinis leidinys, 1930.
- Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16–1932.IX.1) apyskaita*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1933).
- Ateitininkai*. Kaunas: Ateitininkų susiėlpimo fondas, 1929.
- Ateitininkų frakcijos pareiškimas rektoriui: 1933, VIII Studentų Atstovybės Ateitininkų frakcijos pareiškimas Vytauto Didžiojo Universiteto Rektoriui, LCVA, f. 631, ap. 3, b. 289, l. 118–121.
- Būtėnas, Julius [B. Juliūnas]. Donkichotiškas tradicijų kūrimas. *Kelkite! Kelkite! Kelkite!*, 1932 10 31.
- Čėsio raportas: 1934 05 04, Prof. prorektorius Bl. Čėsio raportas apie įvykius V. D. Universitete š. m. gegužės 1 d. Vytauto Didžiojo Universiteto Senatui, LCVA, f. 631, ap. 12, b. 769, l. 23–25.
- Gocentas, J. Varpininkai Studentų Atstovybės. *Kelkite! Kelkite! Kelkite!*, 1932 10 31.
- Jaunutis. Kas kaltas, kad jaunimas negeras? *Jaunimas*, 1911, nr. 11.
- Leistos studentų sąjungos: Leistos studentų organizacijų sąjungos. *Lietuvos aidas*, 1939 05 16.
- K. J. Peterburgas. *Aušrinė*, 1912, nr. 19.
- Klimas, Petras [Vabalėlis]. Mažai apžiosi, mažai ir nukąsi. *Aušrinė*, 1910, nr. 7.
- Kultūros būrelis prorektoriui: 1933 02 03, Stud. Kultūros būrelio valdyba ponui prorektoriui, LCVA, f. 631, ap. 2, b. 25, l. 1.
- Lietuvos universitetas, 1922.II.16–1927.II.16: pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927.
- Lietuvos universiteto studentų ir laisvųjų klausytojų taisyklės*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1925), 9–10.
- M. L. St. Draugijos Valdyba. Pirmoji „Maskvos Lietuvių Studentų Draugijos“ visuotinoji sueiga. *Aušrinė*, 1912, nr. 13.
- Marčiulynas, A. Ateitininkų Namai. *Ateitis*, 1930, nr. 11.
- Petras R. Veikimas sodžiuje vasaros laike. *Ateitis*, 1912, nr. 6–7.
- Politinės policijos viršininko pareiškimas: 1924, Politinės policijos viršininko Antano Račio slapto pareiškimo nr. 741 Piliiečių apsaugos departamento direktoriui nuorašas, LCVA, f. 378, ap. 2, b. 8029, l. 17–18.
- Pranešimas apie varpininkus: 1935 03 27, Ag. Sk. sandarbininko „Kupuolis“ pranešimas apie varpininkus, LCVA, f. 631, ap. 2, b. 71, l. 16–17.
- Pranešimas apie varpininkus: 1935 04 14, Ag. Sk. sandarbininko „Kupuolis“ pranešimas apie varpininkus, LCVA, f. 631, ap. 2, b. 71, l. 20–21.
- Purėno pranešimas apie VDU veiklą: V. D. U. sekret. prof. A. Purėno pranešimas apie V. D. U. veiklą 1937–1938 m. m. *Studentų dienos*, 1939, nr. 5.
- Rektoriaus kalba: Vytauto Didžiojo Universiteto Rektoriaus prof. M. Rōmerio iškilmingame vasario 16 d. posėdyje. *V. D. Universiteto žinios*, 1938, nr. 1–2.
- Rektorius prezidiumų sambūriui: 1938 11 09, Rektorius prof. Mykolas Romeris VDU stud. korporacijų prezidiumų sambūriui, LCVA, f. 631, ap. 2, b. 21, l. 1.
- Rūkas, Antanas. Studentai Varpininkai 1923–1938. In *Varpininkų kelias: studentų varpininkų penkiolikos metų sukaččiai paminėti jubiliejinis leidinys*. Kaunas: Studentų „Varpo“ draugija, 1939, 197–214.
- SAS planas: 1937 11 24, Stud. ateitininkų sąjungos trimečio veikimo planas, LCVA, f. 564, ap. 3, b. 289, l. 44–51.
- Smetona, Antanas. Daug apžiosi, mažą tenukąsi. *Viltis*, 1910 11 03.
- Studentų atstovybės įstatai: *Lietuvos universiteto studentų atstovybės įstatai*. Kaunas: 1930.
- Studentų organizacijos: *Vytauto Didžiojo universiteto normos III: studentų organizacijos*. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1938.
- Studentų šelpimo organizacijos: P. B. Studentų šelpimo organizacijos. *Kelkite! Kelkite! Kelkite!*, 1938 09 15.
- Svarstys naująjį statutą: D. Svarstys universiteto naująjį statutą. *Akademikas*, 1939, nr. 7.
- Universiteto statutas, *Vyriausybės žinios*, 1922, 86–738.
- Universiteto teismo posėdis: 1931 04 27, Lietuvos universiteto teismo posėdžio protokolas, LCVA, f. 631, ap. 12, b. 98, l. 54.
- Universiteto teismo posėdis: 1932 05 09, Lietuvos universiteto teismo posėdis, 1932 05 09, LCVA, f. 631, ap. 12, b. 98, l. 61–62.

Universiteto teismo posėdis: 1932 05 30, Lietuvos universiteto teismo posėdžio protokolas, 1932 05 30, LCVA, f. 631, ap. 12, b. 98, l. 63.

V. D. U. *kalendorius*: 1933. Kaune: akc. „Žaibo“ b-vės sp., 1933.

V. S. Kame mūsų nerangumas? *Aušrinė*, 1910, nr. 4. V.D.U. *kalendorius*: 1935 m. pavasario semestras. Kaunas: „Spindulio“ sp., 1935.

Varpininkų sąjungos susirinkimas: 1935 03 14, Studentų Varpininkų S-gos visuotinio narių susirinkimo protokolas, LCVA, f. 631, ap. 15, b. 8, l. 54–57.

Varpininkų sąjungos susirinkimas: 1936 05 24, Studentų Varpininkų S-gos susirinkimo protokolas, LCVA, f. 631, ap. 15, b. 8, l. 25.

Vasarai atėjus. *Aušrinė*, 1911, nr. 3.

VDU reguliamas: *Vytauto Didžiojo universiteto įstatymai*. Kaunas: Kooperatinė „Raidės“ spaustuvė, 1934.

VDU SAS metinė ataskaita: 1934 09 27, V. D. U. Stud. Ateitininkų S-gos 1933–34 m. m. veikimo apyskaita, LCVA, f. 564, ap. 3, b. 303, l. 3–5.

VDU Senato posėdis: 1925 11 12, Universiteto Senato 155 posėdžio protokolas, LCVA, f. 631, ap. 12, b. 178, l. 77–84.

VDU Senato posėdis: 1926 12 09, Universiteto Senato 191 posėdžio protokolas, LCVA, f. 631, ap. 12, b. 234, l. 51.

VDU Senato posėdis: 1933 10 16, Vytauto Didžiojo universiteto Senato posėdžio protokolas, LCVA, ap. 12, b. 694, l. 27–28.

VDU Senato posėdis: 1935 01 31, Vytauto Didžiojo universiteto Senato posėdžio protokolas, LCVA, ap. 12, b. 694, 214–215.

VDU Senato posėdis: 1938 03 10, Vytauto Didžiojo universiteto Senato posėdžio protokolas, LCVA, f. 631, ap. 12, b. 991, l. 90–92.

Vytauto Didžiojo universiteto 1936 m. pavasario semestro kalendorius. Kaunas: „Spindulio“ sp., 1936.

Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. pavasario semestro kalendorius. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1937.

Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. rudens semestro kalendorius. Kaunas: „Spindulio“ sp., 1937.

Vytauto Didžiojo universiteto 1938 m. rudens semestro kalendorius. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1938.

Vytauto Didžiojo universiteto kalendorius: 1934. Kaunas: akc. „Žaibo“ sp., 1934.

Vytauto Didžiojo Universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*, 1930, 330–2267.

Vytauto Didžiojo Universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*, 1937, 591–4117.

Ž-elis. Vasaros išpūdziais pasidalinus. *Aušrinė*, 1911, nr. 1.

LITERATŪRA

Akmenytė, Vilma. Studentų latvių korporacija „Sidrabenia“ Vytauto Didžiojo (Lietuvos) universitete ir Lietuvos latvių bendruomenėje. *Kauno istorijos metraštis*, 2007, t. 8, 187–218.

Alekna, Viktoras. *Vytauto klubas: istorija, narių biografijos*. Vilnius: Petro ofsetas, 2002.

Aleksandravičius, Egidijus. *Spalvos ir juostos: akademinės lietuvių skautijos istorija, 1924–2024*. Vilnius: Versus, 2023.

Andrijauskaitė, Ugnė Marija. Aušrininkų organizacija 1910–1938 m. Magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2013.

Bloznelis, Mindaugas. Studentų technikų ateitininkų korporacija „Grandis“. *Kauno istorijos metraštis*, 2006, t. 7, 173–192.

Butkus, Martynas. Lietuvos organizacijų statistika 1918–1940 metais. *Darbai ir dienos*, 2022, t. 77, 179–198.

Gawrońska-Garstka, Magdalena. *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie: Uczelnia ziem północno-*

wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919–1939) w świetle źródeł. Poznań: Wydawnictwo Rys, 2016.

Jakštas, Juozas. Vytauto Didžiojo universiteto LTS Korporacija „Neo-Lithuania“; Studenčių tautininkų korporacija „Filiae Lithuaniae“; kitos tautinės korporacijos. In *Tautinės minties keliu: lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago, Ill.: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, 160–168.

Jurevičiūtė, Aušra. Buvusių karių organizacijos ir jų vaidmuo Lietuvos vidaus politikoje 1923–1940 m. Mokslo daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.

Kaubrys, Saulius. Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas Kaune. In *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*. Ats. red. Alfredas Bumblauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 706–742.

Kučys, Antanas. Studentai varpininkai. In *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Red. Pranas

- Čepėnas. Chicago: Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje, 1972, 628–631.
- Kulakauskas, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.
- Labanauskas, Ramūnas. Jaunųjų katalikų sąjūdžio genezė, ideologiniai principai ir jų realizavimo praktika (1919–1940). Mokslo daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2011.
- Liekis, Šarūnas. Žydų studentų organizacijos Kauno universitete 1922–1940 m. In Mokslinės konferencijos „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki Katastrofos“ medžiaga. Vilnius: Lituanius, 1991, 68–79.
- Lietuvių studentų korporacijos tarpukariu*. Sud. Laura Noreikaitė ir Žilvinas Švedkauskas. Vilnius: „Diemedžio“ leidykla, 2013.
- Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Red. Pranas Čepėnas. Chicago: Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje, 1972.
- Mančinskas, Česlovas. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metai*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996.
- Pabedinskas, Kazimieras. *Ateitininkų korporacija „Kęstutis“*. Vilnius: Regnum, 1995.
- Raškauskas, Kęstutis. Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.). Mokslo daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.
- Sirutavičius, Vladas. „Kova už lietuvių kalbos teises“, arba dar kartą apie „murzintojų“ bylą (antisemitizmas ir jo raiška Lietuvos viešajame gyvenime 1922–1924 m.). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2010, t. 2, 51–76.
- Skrupskelis, Kęstutis. *Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2010.
- Svarauskas, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.
- Tamošaitis, Mindaugas. Studentai varpininkai ir politika (1923–1940). In *Edvardas Kriščiūnas*. Sud. Algis Bitautas. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2015, 171–186.
- Tamošaitis, Mindaugas. Valstiečiai liaudininkai Lietuvos politiniame gyvenime 1926–1940 m. Mokslo daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.
- Tomaszewski, Patryk. Lenkų akademinės korporacijos „Lauda“ veikla 1928–1940 m. *Kauno istorijos metraštis*, 2008, t. 9, 227–234.
- Tomaszewski, Patryk. *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939: Studium z dziejów organizacji i postaw ideowych studentów*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018.
- Veilentienė, Audronė. Universiteto autonomija Lietuvoje 1922–1940 metais. *Parlamento studijos*, 2011, nr. 11, 105–133.
- Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė, 1922–2002*. Red. Egidijus Aleksandravičius. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.

Martynas Butkus
Vytautas Magnus university, Lithuania

THE ROLE OF STUDENT ASSOCIATIONS IN INTERWAR LITHUANIAN CIVIL SOCIETY

SUMMARY. The interwar Lithuanian civil society was characterized by a pronounced ideological fragmentation, wide networks of diverse ideological organizations, and functioning under authoritarianism. Student organizations became an important part of these associational networks, and their involvement provided significant intellectual and administrative support to various associations statewide. The article aims to reveal the main features of student associational life at Vytautas Magnus University and its place in the interwar Lithuanian civil society. To achieve this goal, it first examines how the number of VMU student associations and their membership evolved, how they differed in terms of their purpose and worldview, and how the regulation of university associations differed from the country's general laws. Finally, the paper

attempts to shed light on the reasons behind the high level of student organization, the expectations of society towards students, and the main areas of student civic engagement.

KEYWORDS: University of Lithuania, Vytautas Magnus University, student associations, student corporations, civil society, interwar Lithuania.